

УДК 346.27:631.115.8

О. О. Клокар

Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Обґрунтовано та проаналізовано основні засади правового забезпечення функціонування сільськогосподарських кооперативів в аграрному секторі економіки. Акцентовано увагу на неузгодженості окремих норм законодавства щодо розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, нормативно-правова база, аграрний сектор економіки, диверсифікація, прибуток.

Обоснованы и проанализированы основные принципы правового обеспечения функционирования сельскохозяйственных кооперативов в аграрном секторе экономики. Акцентировано внимание на несогласованности отдельных норм законодательства относительно развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.

Ключевые слова: сельскохозяйственный кооператив, нормативно-правовая база, аграрный сектор экономики, диверсификация, прибыль.

The paper provides thorough substantiation and analysis of the basic principles of regulatory support of agricultural cooperatives functioning in the agricultural sector of economy. Special attention is drawn to inconsistencies between separate legislative regulations in relation to the development of agricultural service cooperatives.

Keywords: agricultural cooperative, regulatory and legal framework, agricultural sector of economy, diversification, profit.

Розвиток аграрного сектора економіки та сільських територій загалом, ефективна реалізація реформ у даному напрямі та підвищення добробуту селян можливі лише за умови налагодження дієвої сільськогосподарської кооперації. Так, на законодавчому рівні визначені умови щодо реалізації вищевказаного складника. Це насамперед стосується прийняття Законів України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», Господарського, Земельного, Податкового, Цивільного кодексів України та затвердження загальнодержавної програми «Рідне село». Проте реалізація вищевказаного законодавства неефективна. У 2012 р. в Україні діяли лише 856 сільськогосподарських кооперативів, або тільки 1,6 % від загальної кількості суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки [5, с. 10; 6, с. 8; 12, с. 25; 13, с. 10; 14, с. 5; 15, с. 50; 16; 18, с. 22].

На наш погляд, вищевказаний показник свідчить про низьку ефективність діяльності сільськогосподарських кооперативів на загальнодержавному рівні. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку аграрного сектора економіки України є визначення основних умов щодо фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських кооперативів та оцінки її результатів.

Дослідженням вищезазначеної проблеми займалися такі науковці: В. Бабаєв, С. Бабенко, Я. Гаєцька-Колотило, М. Гриценко, В. Гончаренко, В. Єрмоленко, В. Зіновчук, В. Курило, В. Семчик, Н. Павленчик, А. Пантелеймоненко тощо [1–4; 7–11; 17]. Вчені визначили основні засади функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні. Проте формування ефективного менеджменту та єдиних підходів щодо надання послуг членам вищевказаних кооперативів і розподілу їхнього прибутку в контексті трансформації земельних відносин в аграрному секторі економіки України висвітлені ними недостатньо. Тому головною метою даного дослідження – оцінка нормативно-правового забезпечення

розвитку сільськогосподарської кооперації. Для реалізації вищезазначеної мети нами були сформовані такі завдання:

- аналіз чинної законодавчої бази (виявлення переваг і недоліків) щодо забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні;
- розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства про сільськогосподарську кооперацію.

З метою виконання вищевказаних завдань нами використані такі методи: діалектичний, абстрактно-логічний, системно-структурний та ін.

У результаті аналізу нами встановлено, що існують законодавчі проблеми щодо функціонування передусім сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а саме:

- відсутній чіткий та прозорий механізм управління даним господарюючим суб'єктом і розподілом його результатів (невизначеність пріоритетів в обслуговуванні будь-якого члена відповідного кооперативу та розподілу його прибутку, або збитку);
- відсутня нормативно-правова база щодо ведення бухгалтерського та податкового обліку в вищевказаних структурах;
- відсутні дорадчі установи щодо обслуговування фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських кооперативів;
- відсутній контроль якості сільськогосподарської продукції, що здається до вищезазначених кооперативів;
- відсутні мінімально гарантовані та економічно обґрунтовані закупівельні ціни сільськогосподарських кооперативів на продукцію їхніх членів;
- вузька спеціалізація діяльності вищевказаних кооперативів, що ускладнює умови її диверсифікації в процесі трансформації соціально-економічних відносин в аграрному секторі економіки;
- нечітко врегульований на законодавчому рівні статус неприбутковості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що займаються реалізацією продукції своїх членів тощо.

На нашу думку, всі вищевказані проблеми свідчать про безперспективність розвитку сільськогосподарської, передусім обслуговуючої кооперації, тим часом, як виробничу доцільно розвивати як прибуткову. Для вирішення цієї проблеми доцільно вжити окремих заходів (табл. 1).

Таблиця 1

Заходи вдосконалення законодавства про сільськогосподарську кооперацію

№ з/п	Захід	Макро-рівень	Мікро-рівень
1	Надання сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам статусу прибуткових структур	+	–
2	Визначення умов і черговості обслуговування всіх членів сільськогосподарських кооперативів	+	+
3	Внесення змін до П(С)БО щодо ведення бухгалтерського обліку в вищевказаних структурах	+	–
4	Формування єдиних засад податкової реєстрації та податкового обліку в сільськогосподарських кооперативах	+	–
5	Створення законодавчих умов дорадчої діяльності аграрних служб щодо сільськогосподарської кооперації загалом	+	–
6	Визначення єдиних стандартів якості продукції членів вищезазначених структур	+	+
7	Встановлення мінімальних державних економічно обґрунтованих закупівельних цін на продукцію членів цих кооперативів	+	–
8	Диверсифікація діяльності щодо виробництва різних видів сільськогосподарської продукції в вищезазначених структурах	+	+

Джерело: складено автором.

Враховуючи вищевказаний підхід, на наш погляд, *сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, доцільно надати статус прибуткових структур*. Так, Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи мають статус неприбуткових установ [14, с. 3]. Проте в процесі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції в вищевказаних структурах формується дохід (виручка) від реалізації продукції, що відповідно до Податкового кодексу України підлягає оподаткуванню податком на прибуток підприємств [12, с. 55]. Тому слід врегулювати вищевказану юридичну неузгодженість завдяки наданню вищевказаного статусу сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам.

Крім того, на законодавчому рівні необхідно *визначити умови та черговість обслуговування всіх членів сільськогосподарських кооперативів*. На нашу думку, створення сільськогосподарського кооперативу передбачає наявність не лише прав членів такого об'єднання, але й їхніх обов'язків перед іншими його учасниками. Наприклад, розмір пайового внеску кожного з них має визначати пропорційно до його участі у господарській діяльності кооперативу відповідно до запланованого обсягу і вартості послуг, що надаються кооперативом [14, с. 5]. Проте складність у досягненні паритету в наданні послуг кожному членові такого об'єднання (виконання основних видів сільськогосподарських робіт у рослинництві та тваринництві) нівелює прагнення селян до перебування в ньому та істотно погіршує ефективність фінансово-господарської діяльності загалом.

На наш погляд, *внесення змін до П(С)БО щодо ведення бухгалтерського обліку в вищевказаних структурах* є не менш важливим складником у забезпеченні їхньої ефективної діяльності. Враховуючи, що Закони України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» не регламентують основних засад ведення бухгалтерського обліку, особливо для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових установ (складність у виборі форми бухгалтерського обліку, невизначеність з формуванням наказу про облікову політику та усіх її складників загалом).

Крім того, Податковим кодексом України визначені умови реєстрації та діяльності неприбуткових установ і організацій [12, с. 75]. Проте *формування єдиних засад податкової реєстрації та податкового обліку в сільськогосподарських кооперативах* неузгоджені, оскільки досить складно підтвердити статус неприбутковості вищевказаних структур (вони отримують дохід, або виручку від реалізації сільськогосподарської продукції). Тому доцільно надавати послуги в обслуговуванні виробництва продукції аграріїв, але не її реалізації для підтвердження статусу як неприбуткової структури для такого кооперативу. Тобто в цих умовах є можливість використання податкового обліку для неприбуткових установ та організацій.

На нашу думку, досить важливим складником є *створення законодавчих умов дорадчої діяльності аграрних служб щодо сільськогосподарської кооперації загалом*. Це пов'язано насамперед з відсутністю єдиних і прозорих законодавчих підходів щодо організації діяльності сільськогосподарських кооперативів, а саме: умов їх реєстрації; здійснення вступних і пайових внесків їхніх членів; визначення прав та обов'язків асоційованих членів; формування основних засад ведення бухгалтерського та податкового обліку; складання

фінансово-господарської звітності; припинення діяльності та ліквідація кооперативу тощо. Тому лише за умови врегулювання всіх вищевказаних питань забезпечення належного рівня дорадництва по них можна істотно підвищити ефективність функціонування сільськогосподарських кооперативів загалом.

Визначення єдиних стандартів якості продукції членів вищезазначених структур, на наш погляд, повинно стати ключовою умовою щодо досягнення та збереження її кондиційності, формування стабільного попиту на неї і сприятиме встановленню мінімальних державних економічно обґрунтованих закупівельних цін. Проте вищевказані ціни повинні регламентуватися державою (наприклад, Кабінетом Міністрів України та Міністерством аграрної політики та продовольства України) і забезпечувати покриття витрат виробника сільськогосподарської продукції й отримання ним прибутку (заготівельно-збутових, транспортних, адміністративних тощо).

Вважаємо, що з метою підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських кооперативів, *доцільно диверсифікувати діяльність щодо виробництва різних видів сільськогосподарської продукції в вищезазначених структурах*. Наприклад, розвиток сільськогосподарської кооперації, особливо обслуговуючої, повинен передбачати не лише концентрацію зусиль вищевказаних структур на виробництві та реалізацію молочної продукції їхніх членів, але й на інших продуктах тваринництва й рослинництва (хлібобулочних виробів, м'яса яловичини та свинини, яєць, продуктів кінцевої переробки тощо).

Крім того, на ефективність розвитку, передусім обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, впливають такі основні групи негативних чинників (табл. 2).

Таблиця 2

Основні групи негативних чинників, які впливають на ефективність розвитку сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Негативні чинники	
<p>Державно-правові</p> <ul style="list-style-type: none"> – недосконалість законодавства та нерегульованість статусу щодо оподаткування; – упереджене ставлення з боку окремих представників влади та місцевого самоврядування; – відсутність інформаційної підтримки 	<p>Економічні</p> <ul style="list-style-type: none"> – відсутність необхідних коштів та обмежена матеріально-технічна база; – обмежений доступ до кредитних ресурсів; – агресивне конкурентне середовище (приватні посередники); – недосконалість інфраструктури аграрного ринку
<p>Соціально-психологічні</p> <ul style="list-style-type: none"> – низький рівень знань та деформоване уявлення широкого загалу про кооперацію; – переважання негативного ставлення до спільної діяльності; – низький рівень ініціативності населення і членів кооперативу; – спокуса поділу пайового фонду успішного кооперативу; – наявність «псевдокооперативів» (створює негативний імідж справжнім кооперативам) 	<p>Організаційні</p> <ul style="list-style-type: none"> – пасивність виборних органів управління, недостатній контроль найманих працівників; – низький рівень економічних і кооперативних знань членів; – брак кваліфікованих працівників; – необґрунтоване прагнення керівництва до швидкого розвитку кооперативу; – орієнтація на роботу з нечленами (шлях до псевдокооперативної діяльності)

Джерело: [1 с. 27].

Із вищевказаної таблиці видно, що всі негативні чинники складаються з чотирьох основних груп, а саме: державно-правові; економічні; соціально-психологічні;

організаційні. Так, недосконала державна регулятивна політика щодо розвитку сільськогосподарської кооперації, агресивне конкурентне середовище для них, низький організаційний рівень вищевказаних структур і негативний досвід селян щодо подібних колективних угруповань погіршують ефективність розвитку даного напрямку в сільських територіях.

Проте окрім впливу вищевказаних чинників на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, нами виявлені основні фактори їхньої успішної діяльності. Так, до них належать:

- наявність ініціативи з боку членів;
- забезпеченість матеріально-технічною базою та фінансовими ресурсами, кваліфікованим персоналом, зовнішньою методичною допомогою та професійним супроводом спеціальних консалтингових організацій і служб;
- комплексна державна, насамперед законодавча підтримка [1, с. 28].

Тому для поліпшення розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів запропоновано: залучити провідних науковців до розробки та реалізації стратегії розвитку сільськогосподарської кооперації; сприяти створенню регіональних об'єднань; організувати навчання і підвищення кваліфікації селян-членів кооперативів; звернутися до відповідних світових структур з обґрунтуванням доцільності реалізації планів щодо розбудови системи кооперативного руху на селі.

Отже, в результаті аналізу нормативно-правового забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації нами встановлено, що існують законодавчі проблеми щодо функціонування передусім обслуговуючих кооперативів аграрного сектора економіки. Це стосується насамперед неузгодженості статусу їх прибутковості, пріоритетів у наданні послуг їхнім членам, вузькій спеціалізації їхньої діяльності в різних соціально-економічних умовах, відсутності мінімально гарантованих економічно обґрунтованих державних закупівельних цін на їхню продукцію тощо.

На наш погляд, вирішення всіх вищевказаних проблем завдяки передусім наданню названим суб'єктам господарювання статусу прибуткових, чіткому розподілу прав і обов'язків їхніх членів та диверсифікації діяльності даних структур сприятиме комплексному розвитку сільських територій загалом.

Бібліографічні посилання

1. Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна // Мат.-ли Всеукр. «круглого столу» (25 трав. 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. : В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : НУБіП України, 2012. – 166 с.
2. **Бабаєв В. Ю.** Державне регулювання розвитку обслуговуючої кооперації в аграрній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В. Ю. Бабаєв. – Х., 2007. – 19 с.
3. **Гасцька-Колотило Я. З.** Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право» / Я. З. Гасцька-Колотило. – К., 2003. – 18 с.
4. **Гончаренко В. В.** Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика / В. В. Гончаренко. – К. : Наук. думка, 1997. – 233 с.

5. Господарський кодекс України: за станом на 22 груд. 2010 р. / ВР України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – 564 с. – (Бібліотека офіційних видань).
6. Земельний кодекс України: за станом на 7 лип. 2011 р. / ВР України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 318 с. – (Бібліотека офіційних видань).
7. **Зіновчук В. В.** Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. – [2. вид., доп. і перероб.] – К. : Логос, 1996. – 224 с.
8. Історія кооперативного руху / [Бабенко С. Г. та ін.]; Львівська комерційна академія. – Львів : Ін-т українознавства НАН України, 1995. – 412 с.
9. Кооперативне право : підручник / за ред. чл.-кор. НАН України В. І. Семчика. – К. : Ін-Юре, 1998. – 336 с.
10. **Павленчик Н. Ф.** Кооперація в агробізнесі Львівської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Н. Ф. Павленчик. – Житомир, 2003. – 22 с.
11. **Пантелеймоненко А. О.** Становлення і розвиток кооперативних організацій аграрного сектора України (друга половина XIX – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економіка, теорія та історія економічної думки» / А. О. Пантелеймоненко. – К., 2009. – 54 с.
12. Податковий кодекс України: за станом на 23 груд. 2010 р. / ВР України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – 544 с. – (Бібліотека офіційних видань).
13. Про кооперацію: Закон України за станом на 04.07.2013 р. / ВР України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2013. – 413 с. – (Бібліотека офіційних видань).
14. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України за станом на 20.11.2012 р. / ВР України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2012. – 261 с. – (Бібліотека офіційних видань).
15. Сільське господарство України – 2012 : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
16. **Присяжнюк М. В.** Сільськогосподарська кооперація дозволить вирішити проблему зайнятості на селі : (прес-служба Міністерства аграрної політики та продовольства) [Електронний ресурс] / М. В. Присяжнюк. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245963498
17. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: створення і діяльність / [ред. кол.: Гриценко М. П. (відп. ред.) та ін.]. – К., Київська обласна аграрна дорадча служба. – 2005. – 68 с.
18. Цивільний кодекс України: за станом на 21 лют. 2012 р. / ВР України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2012. – 53 с. – (Бібліотека офіційних видань).

Надійшла до редколегії 01.11.2013